

O NEKIM UZROCIMA VISOKIH CIJENA U POLJOPRIVREDI
JUGOSLAVIJE
(MAKROEKONOMSKI PRISTUP)*

ÜBER EINIGE URSACHEN DER HOHEN PREISE IN DER JUGOSLAWIS-
CHEN LANDWIRTSCHAFTS
(MAKROEKONOMISCHER ZUTRITT)

K. Pažur

SAŽETAK

Jedan od glavnih uzroka visokih cijena poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji je usitnjenost gospodarstava koja u prosjeku imaju svega oko 3 ha. Na njima se ne može organizirati rentabilna proizvodnja osim za specijalne kulture. Da li ima mogućnosti za brzo prevladavanje tog problema? Očigledno ne, jer i naša industrija, kao pokretač cijelog privrednog razvoja u industrijskom društvu koja apsorbira višak radne snage iz primarnih djelatnosti, ima velikih problema jer je izgrađena kao zastarjela, na nivou kasne prve industrijske revolucije i dobrim dijelom bez kvalitetne sirovinske osnove. Stoga nije realno očekivati brzo rješenje mnogih problema naše poljoprivrede, jer treba najprije riješiti zastarjelost industrije i paralelno razviti III sektor (promet, zanatstvo i dr.) a za to je potrebno duže vrijeme.

Cijena kao novčani izraz vrijednosti rezultat je čitavog niza različitih činilaca: produktivnosti rada i ekonomičnosti, opće politike cijena, konkurencije (gdje je ima), djelovanja monopola, poreske politike, politike ekonomskog razvoja, stanja tehnologije, stanja prirodnog resursa, itd., a nije zanemariva ni optimalnost veličine proizvodnih objekata.

Neki od navedenih činilaca su praktički nepromjenljivi, osobito oni dati od prirode, dok se drugi mogu mijenjati vrlo brzo, kao npr. ekonomsko-politički. Ima i onih koji su sporo promjenljivi, a neobično važni za visinu cijena. Jedan od tih je i optimalnost veličine privrednog subjekta.

Tako na svjetski nivo cijena poljoprivrednih proizvoda djeluje produktivnost, ekonomičnost i rentabilnost koja se postiže na američkoj farmi danas već veličine od oko 200 ha pa i više, gdje se uz one direktne i indirektno interventne mjere države, koje su američkoj poljoprivredi prisutne još iz doba velike krize, na čikaškoj burzi

* Dr Krešimir Pažur, red. prof. FPZ Zagreb

Uvodno izlaganje na okruglom stolu znanstvenog savjetovanja: „Dostignuća i perspektive ratarsko-stočarske proizvodnje u tržišnim uvjetima” - Pula, 4 -10. II. 1991.

formira cijena pšenice i kukuruza, koja djeluje na visinu cijena svih poljoprivrednih i prehrambeno-industrijskih proizvoda u gotovo cijelom svijetu, gdje god državna intervencija nije derogirala (ukinula) taj utjecaj. Razumljivo je da cijena pšenice i kukuruza, osnovnog inputa u finalnoj poljoprivrednoj proizvodnji, djeluje na cijene svih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, baš kao što cijena čelika i energije djeluje na cijene svih industrijskih proizvoda u svijetu.

Na evropskom zapadu situacija je slična samo što na visinu cijene poljoprivrednih proizvoda djeluje produktivnost, ekonomičnost i rentabilnost koja se postiže na farmi veličine 30-40 ha, ali uz direktnu i indirektnu pomoć Ekonomske zajednice od - prema informacijama - oko 5-6000 američkih dolara godišnje. Ta se pomoć daje zbog održavanja tzv. paritetnog dohotka između industrijskog i poljoprivrednog radnika. Pa i unatoč takvih intervencija broj poljoprivrednika u EZ se u posljednjih 20-tak godina znatno smanjio.

Na visinu cijena poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji između ostalog najviše djeluju ekonomski efekti koji se postižu na farmi prosječne veličine od cca 3 ha, potpomognuti činjenicom da većina farmi do 5 ha ima i prihode izvan poljoprivrede, jer inače poljoprivrednici ne bi mogli preživjeti. Velike poljoprivredne organizacije ne djeluju uopće na snižavanje cijena poljoprivrednih proizvoda zbog čitavog niza raznih slabosti. To, da će velike socijalističke radne organizacije davati jeftine proizvode kao što su oni u kapitalizmu, pokazalo se kao zabluda, čak su u pogledu visokih cijena uvijek bili na istoj valnoj dužini sa seljacima.¹⁾

Očito je, dakle, da bi se naša poljoprivreda donekle približila svjetskim normativima u pogledu realnosti cijene potrebna je takva makroekonomska politika koja će uskladiti prosječnu veličinu seljačkog gospodarstva (oko 85% jugoslavenskog poljoprivrednog zemljišta!) na onu koja omogućava rentabilno i konkurentno poslovanje, barem sa zapadnoevropskim, ako ne već s američkim normativima. Da li ima realnih uvjeta za brzo okrupnjavanje prosječnog seljačkog gospodarstva na uvjetnu veličinu od cca 40-50 ha koja bi mu omogućila rentabilno poslovanje, racionalnu upotrebu mehanizacije²⁾ i radne snage, pa i konkurentnost na domaćem i evropskom tržištu, što znači i dovodenje cijena (i kvalitete) na svjetsku razinu? Uz nužnu podršku države na raznim nivoima, očigledno za sada još nema.

Prilikom razmatranja mogućnosti razvoja naše poljoprivrede na evropski nivo treba uvažiti još jednu činjenicu, koja je inače opće poznata, ali je ostala neostvarena u jugoslavenskim razmjerima. Poljoprivreda je integralni dio svake privrede i na nju

1) Bilo bi nepravедno za visoke cijene poljoprivrednih proizvoda optuživati samo postojanje patuljastih farmi (sa širokim, nespecializiranim proizvodnim asortimanom), jer na visinu cijene sigurno djeluje i ogroman, preveliki broj nedovoljno iskorištenih traktora na njima (na 1 ha dolazi preko 6 kW), preveliki broj radne snage, odnos bivše države prema seljaku kao potencijalnom neprijatelju kojem se dugo nije omogućavala ni prosta reprodukcija, tvrdoglavo inzistiranje na agrarnom maksimumu, itd. No, male proizvodne jedinice jedan su od glavnih uzroka.

2) Najveći dio standardne poljoprivredne mehanizacije u Evropi, pa i razvijenom svijetu programiran je za veličinu seljačkog gospodarstva od 40-50 ha.

se odnose sve ekonomske zakonitosti koje djeluju u privredi.³⁾ Ne može se poljoprivreda razvijati nezavisno, pa čak i suprotno osnovnim ekonomskim principima koji važe za ostalu privredu, što se uporno, ali potpuno bezuspješno pokušavalo dokazati u proteklih 45 godina.

Premda su sve privredne grane jednakopravne, ipak u pojedinim povijesno razvojnim fazama ekonomskog razvitka pojedine grane na privredni razvoj djeluju brže a druge sporije, ili ih uopće još nema. Tako je poznato da je u industrijskom društvu industrija osnovni pokretač privrednog razvoja. Bez njenog razvitka nema ni brzog razvitka drugih privrednih grana, pa ni poljoprivrede. Tek visokorazvijena industrija omogućila je povećanje produktivnosti rada u poljoprivredi, koja je u Jugoslaviji porazna jer "na društvenom sektoru (koji je u svakom pogledu bio favoriziran, op. p.) danas dolazi na 1 radnika u poljoprivrednoj proizvodnji manje od 10 ha oranica" (Stipetić). Tako je kao rezultat razvitka industrije u svijetu u poslijeratnom periodu nestala podjela zemalja na industrijske i agrarne. Danas poznamo samo razvijene i nerazvijene. A one razvijene uz industriju imaju jednako visoko razvijeni i agrar. Dakle, bez razvijene industrije ne može se očekivati ni razvijena poljoprivreda.

Da bismo mogli realno ocijeniti stvarne mogućnosti ekonomskog razvoja naše poljoprivrede, morat ćemo u najgrubljim crtama ocijeniti dosadašnji razvoj i stanje naše industrije bez čega, što je danas opće priznata činjenica, nema ni razvoja poljoprivrede. Na taj način ćemo indirektno dati i odgovor na postavljeno pitanje.

Jugoslavija je u poslijeratnom periodu uložila ogromna sredstva u vlastiti razvoj. Najviše je uloženo u industriju od čega prije svega u tzv. I odjeljak (sredstva za proizvodnju). Prema grubim procjenama do 1985. godine u proširenu reprodukciju uloženo je preko 400 milijardi američkih dolara, valoriziranih na vrijednost iz 1985. godine. Od te ogromne sume novca različitog izvora (pomoći, reparacije, krediti, vlastita novčana i druga akumulacija i dr.) uloženo je najviše u industriju. No struktura i kvaliteta ulaganja zaslužuju još vrlo ozbiljnu i nepristranu valorizaciju, jer je to po svemu sudeći tehnologija kasne, prve industrijske revolucije, danas na razini tehničkog muzeja (tako je ocijenjena istočnonjemačka industrija!). Ulaganje je učinjeno bez prethodne analize naših realnih komparativnih prednosti, tako da smo npr. masovno ulagali u crnu metalurgiju, a da za to uopće nemamo vlastitih kvalitetnih sirovina. A danas moderan svijet već korača u postindustrijsko društvo.

Dakle, ogromnu smo svotu utrošili i izgradili ono što danas više nikome ne treba. Naša industrija i dalje treba pomoć i ulaganja umjesto da svojom visokom produktivnošću vraća posuđeno poljoprivredi i drugima odakle su sistemom prvobitne akumulacije kapitala uglavnom i stvorena sredstva za industrijalizaciju, samo nažalost zastarjelu.

Predstoji nam, dakle, izgrađivati modernu industriju, ovaj puta i ostale privredne

3) Ta činjenica u Jugoslaviji dugo vremena u praksi nije bila priznavana, jer se inače ne bi u "Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije Jugoslavije" početkom 90-tih decidirano tražilo da i poljoprivreda dobije status privredne grane.

grane kao npr. promet⁴⁾ pa da one "povuku" i razvoj poljoprivrede. Ovaj puta također uz forsirani razvoj tercijarnih djelatnosti, jer su one danas jedine u stanju apsorbirati višak radne snage koja se danas ne nalazi samo u poljoprivredi.

Odlazak seljaka sa zemlje, ali definitivno - ne kao do sada s jednom nogom na zemlji⁵⁾ - omogućit će i okrupnjavanje zemljišta na racionalnu (optimalnu) ekonomsku veličinu sa svim onim posljedicama koje donosi pravilan ekonomski razvoj, koji uvažava sve vlastite komparativne prednosti i realnost svjetskih ekonomskih kretanja.

Kada se može očekivati ostvarenje tog cilja? U ovom stoljeću nikako, lažne iluzije nam više nisu potrebne, ali treba početi čim prije.

Da će put biti težak ne treba sumnjati, no to je "conditio sine qua non" našeg ulaska u Evropu u koju između ostalog, ne možemo ući s tako slabo konkurentnom i skupom poljoprivredom. Planeri budućeg ekonomskog razvoja morat će voditi računa o prije iznesenim činjenicama.

ZUSAMMENSETZUNG

Eine der hauptsächlichen Ursachen der hohen Preise der landwirtschaftlichen Produkte in Jugoslawien liegt in der zerkleinerten Wirtschaften, welche im Durchschnitt nicht mehr, als 3 ha haben. Auf solchen kleinen Gebieten kann, ausser für die spezielle Kulturen keine rentable Produktion organisiert werden. Ob die Möglichkeit für eine schnelle Überwindung dieses Problems bestände? Offensichtlich nicht, weil unsere Industrie, als Akzelerator der gesamten Wirtschaftlichen Entwicklung in der Industriegesellschaft, welche die Mehrarbeit aus den primären Tätigkeiten absorbiert zahlreiche Probleme nicht lösen kann. Diese Industrie ist verjährt, ausgebaut auf dem Niveau der späten, ersten Industrierevolution und grosstensteils auch ohne die nötigen Rohprodukte.

Deshalb wäre es nicht real, eine rasche Lösung der zahlreichen Probleme unserer Wirtschaft zu erwarten. Zuerst sollte die verjäherte Industrie modernisiert werden und zugleich müsste man parallel den dritten Sektor (Verkehr, Handwerkbetätigung usw.) entwickeln und für solche Aufgabe wird ein längerer Zeitraum gebraucht.

LITERATURA:

- 1) Mirković, M.: "Ekonomika historija Jugoslavije" izd. Ekonomski pregled,

4) Iz ekonomike prometa poznato je da se jedna zemlja može razvijati samo do granice do koje joj to omogućuje razvoj prometa, što se najbolje vidjelo na primjeru SAD koncem prošlog stoljeća koje su izgradnjom prometa aktivirale resurse i postale naglo prva ekonomska svjetska sila.

5) Premda D. Veselinovu broj mješovitih gospodarstava u Jugoslaviji bio je (1977.) 50,0% s prihodima izvan poljoprivrede koji su iznosili preko 50% ukupnih prihoda.

Zagreb, 1958.

2) Mirković, M.: "Ekonomika agrara FNRJ", izd. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1950.

3) Stipetić, V.: "Poljoprivreda i privredni razvoj", izd. Informator, Zagreb, 1987.

4) Ekonomika Jugoslavije, grupa autora, izd. Informator, Zagreb, 1970.

5) "Dugoročni razvoj poljoprivrede Hrvatske" grupa autora izd. Fakultet poljoprivrednih znanosti, Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede Zagreb, 1990.

6) Veselinov, D.: "Sumrak seljaštva", izd. Ekonomika, Beograd, 1987.

7) Statistički godišnjak Jugoslavije, izd. SSZS, Beograd

Adresa autora - Author's address:

Dr Krešimir Pažur, red. prof.

Fakultet poljoprivrednih znanosti

41000 Zagreb, Svetošimunska 25